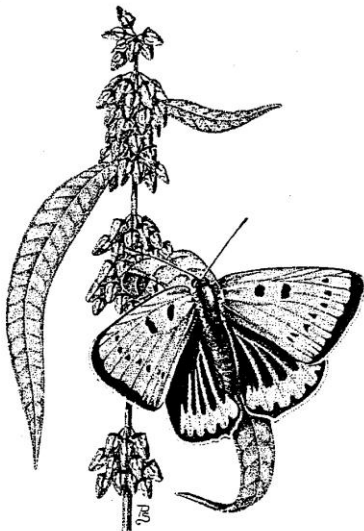

16^e jaargang
oktober 2012

Flinterwille

Vlinderwerkgroep Friesland

Afdeling Noord van de
Nederlandse Entomologische Vereniging.

VOORWOORD

Beste lezers,

In tegenstelling tot het vorige jaar waren de weergoden ons dit seizoen goed gezind wat betreft de omstandigheden bij onze geplande excursies. De middagexcursies konden allemaal doorgang vinden. Dat het daarbij gelukte om ook de in de excursiegebieden voorkomende zeldzaamheden te zien te krijgen was natuurlijk prachtig. Niet alleen de Aardbeivlinder werd gezien in het Wijnjeterper Schar en de Kommavlinder in de Schaopedobbe, maar ook de Zilveren maan en de Grote vuurvlinder konden door de deelnemers in de Rottige Meenthe uitgebreid worden bewonderd. Voor velen was dit de eerste keer dat ze deze vlinders in de natuur tegenkwamen en dat maakt het natuurlijk extra bijzonder. Omdat het 's avonds te veel afkoelde, hebben we helaas alle avondexcursies moeten afgelasten.

Het was trouwens over het geheel genomen geen best vlinderseizoen; de meeste nachtvlinderspecialisten troffen maar weinig avonden, waarop de lamp met succes kon worden aangezet. Toch werden er bijzondere waarnemingen gemeld, ook daarover kunt u uitgebreid lezen in deze Flinterwille.

Opvallend was ook, dat door het koele en natte weer de vlinders hier in het noorden van het land later vlogen dan normaal. Dat bleek heel duidelijk bij de nationale tuinvlindertelling van de Vlinderstichting, die in het weekend van 4 en 5 augustus werd gehouden. De laatste jaren was de Kleine vos steeds de meest getelde vlinder in het hele land en ook dit jaar stond deze vlinder weer ruimschoots aan de top, gevolgd door Atalanta en Dagpauwoog. Maar in Friesland werd in dit weekend nog nauwelijks een Kleine vos gezien, door het koude weer waren de poppen van de nieuwe generatie kennelijk nog niet uitgekomen. Atalanta en Dagpauwoog werden hier het meest geteld. Ook in onze eigen tuin was dit effect goed zichtbaar: we telden in het weekend van 4+5 augustus zelfs nog geen enkele Kleine vos, terwijl de Dagpauwoog het talrijkst was. Maar twee weken later waren ook bij ons de rollen omgekeerd en zagen we de Kleine vos in grote aantallen.

De traditionele determinatiedag gaan we dit winterseizoen houden op zaterdag 12 januari 2013, zoals gewoonlijk bij de Sinnema's in Hemrik. Vanaf 11.00 uur kan met de hulp van de kennis van anderen en aanwezige literatuur geprobeerd worden om moeilijke soorten, geprepareerd of op foto, op naam te brengen. Er is een beamer aanwezig, evenals soep en broodjes. Ook voor de vele macro-fotografen onder ons is er alle gelegenheid ervaringen en tips uit te wisselen.

Onze eerstvolgende activiteit is de najaarsbijeekomst op donderdagavond 22 november in de Fûgelhelling te Ureterp; het programma voor deze avond staat op pagina 3 van deze Flinterwille en ik reken weer op een grote opkomst.

Siep Sinnema

INHOUD

Voorwoord	pag.	1
Inhoud		2
Aankondiging Voorjaarsbijeenkomst		3
Verslag voorjaarsbijeenkomst 2012	Gerard Bergsma	4
Excursie Wijnjeterper Schar op 12 mei 2012	Jannie Sinnema	10
Nationale Nachtvlinder Nacht 22 juni 2012	Siep Sinnema	10
Verslag excursie Rottige Meente 21 juli 2012	Gerrit Tuinstra	12
Verslag excursie Schaopedobbe 4 aug 2012	Gerard Bergsma	13
Verslag bladmijnenexcursie Twijzel 6 okt 2012	Gerrit Tuinstra	15
Een tweede nieuwe macro voor Friesland in 2012	Gerrit Tuinstra	17
Kleurenfoto's		19 t/m 22
Mijn vlindervirus	Anneke vd Veen	25
Enkele bijzondere waarnemingen in Friesland in 2012	Siep Sinnema	27
Eerste resultaten inventarisatie Noardlike Fryske Wâlden	Gerrit Tuinstra	29
Kinderspel	Marjolein Stam	35
De Veenhooibeestjes zit het niet mee!	Judith Bouma	38
Ledenmutaties		40
Belangrijke data		41

Aankondiging najaarsbijeenkomst

Hierbij nodigen wij u uit voor de najaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland op **donderdag 22 november 2012** in de Fûgelhelling, De Feart 1 te Ureterp. **Aanvangstijd: 20.00 uur.**

De agenda van deze avond is als volgt:

1. Opening.
2. Verslag voorjaarsbijeenkomst.
3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.
4. Ervaringen/mededelingen/eigen inbreng van en door leden.
U kunt allerlei zaken meenemen, zoals vind- en kweekmateriaal, foto's, dia's, boeken, cd's, dvd's, usb-sticks met vlinderbeelden etc. en daar iets over vertellen, of vragen over stellen.
5. Presentatie over mimicry van vlinders (Siep Sinnema).
6. Pauze.
7. De vlindergroepen Spikkelspanners en Herculesjes (Gerrit Tuinstra).
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Attentiepunten:

- Als u dia's, cd's, dvd's, of usb-sticks hebt meegenomen, verzoeken wij u dit voorafgaande aan de bijeenkomst bij de secretaris of de voorzitter te melden.
- Contributie (€ 5,00 per jaar) kan worden voldaan bij onze penningmeester, Luut de Zee. Overmaken kan ook naar gironummer 7223259 ten name van L. de Zee te Joure.
- Ingevulde waarnemingsformulieren kunt u zoals gebruikelijk inleveren bij Jannie Sinnema.
- Indien u over een computer beschikt, dan verzoeken wij u vriendelijk de gegevens in Excel in te voeren en het bestand ten behoeve van de vlinderdatabase Friesland te mailen aan Siep & Jannie Sinnema, e-mailadres: s.g.sinnema@online.nl
Voor de excel-file (opmaakprofiel) kunt u zich wenden tot Siep Sinnema, die dit in een bestandje naar u toe kan mailen.
- Wanneer u een (nieuw) e-mailadres hebt, verzoeken wij u deze op de presentielijst te vermelden, zodat wij u in voorkomende gevallen berichten kunnen sturen.

Namens het bestuur van de Vlinderwerkgroep Friesland.
Gerard Bergsma - secretaris.

De voorjaarsbijeenkomst van de Vlinderwerkgroep Friesland vond plaats op donderdag 12 april 2012 in de Fûgelhelling te Ureterp. Aanwezig waren 31 leden. Er zijn afmeldingen van Abel & Francisca Jagersma, Johan Meijer, Judith Bouma, Anneke van der Veen, Wiebe Poppe.

1. Voorzitter Siep Sinnema opent de bijeenkomst en heet iedereen van harte welkom. Hij vertelt onder andere, dat in Wolvega weer naar eitjes van de Sleedoornpape is gezocht. Op twee locaties werden in totaal 111 eitjes gevonden, waarvan 64 stuks op sleedoorpstruiken langs de ijsbaan. In de Flinterwille zijn dit keer 4 kleurenpagina's met foto's opgenomen en de bedoeling is, om dit vaker te gaan doen.

2. Verslag najaarsbijeenkomst 2011.

Er zijn geen opmerkingen over de inhoud.

3. Algemene mededelingen en ingekomen stukken.

Op vrijdag 22 juni is de Nationale Nachtvlinder Nacht gepland. Locaties kunnen worden doorgegeven aan Siep Sinnema.

De ingekomen stukken worden door de secretaris voorgelezen.

4. Henk Dikkema: Vlinderfotografie.

Voor vanavond hebben we Henk Dikkema uit Groningen uitgenodigd als gastspreker. Henk heeft een eigen website (www.vlinderskieken.nl) en is gespecialiseerd in macrofotografie van met name vlinders, rupsen, libellen, kevers en andere insecten. Op zijn website kun je zien welke fantastische resultaten dit heeft opgeleverd.

Bij macrofotografie wordt het beeld (het gefotografeerde object) groter opgeslagen dan de werkelijkheid. Henk legt uit hoe macrofotografie werkt en waar je zoal rekening mee moet houden en dat is nogal wat. Hij heeft het analoge tijdperk meegemaakt, maar fotografeert alweer heel wat jaren digitaal. Begonnen met een Canon PowerShot Pro I, daarna een Canon PowerShot G3, maakt hij nu gebruik van een Olympus E-3 SLR camera met een 50mm macrolens F/2.0 met een 1,4x extender. Henk vertelt enthousiast over diafragma (lensopening), sluitertijd, lichtgevoeligheid, scherptediepte, brandpuntafstand, voorwerpafstand en **Bokeh**. Dit laatste woord komt uit het Japans en betekent **onscherpte** of **vage achtergrond**. Het is een term voor fotografen om aan te geven, dat de scherptediepte van een foto (in feite het onscherpe deel) mooi is. Henk is een groot voorstander van het fotograferen van insecten tegen een vage achtergrond en hij

laat dit zien aan de hand van een aantal prachtige vlinderfoto's. De vlinders springen als het ware uit het beeld naar voren en krijgen hierdoor de volle aandacht van de toeschouwer. Henk geeft ons het advies om het creëren van meer of minder scherptediepte (het spelen met het diafragma oftewel de lensopening) eens op een postzegel, of op een gelaagd stabiel voorwerp uit te proberen. Gebruik daarbij een statief om dezelfde voorwerpafstand vanaf de lens vast te houden. Vervolgens shots van kleine naar steeds grotere diafragma's maken om de onscherpte in de opnames te vergroten. Hoe groter de diafragma opening, hoe meer onscherpte in de foto. Het is dus belangrijk om dan het goede deel van het beeld scherp te stellen; het punt waarop je de scherpte focust. Bij macrofotografie is dit erg moeilijk, omdat er vaak sprake is van een beperkte scherptediepte; soms slechts enkele millimeters. Een aanwijzing van Henk: hoe groter de afstand van de camera tot het te fotograferen object, hoe groter de scherptediepte. En andersom natuurlijk.

Een tweede tip van Henk is om te proberen tegenlicht- of half tegenlichtopnames te maken. Hij laat enkele onder deze omstandigheden gemaakte foto's van vlinders zien. De resultaten zijn bijzonder fraai. Fotograferen met tegenlicht is per definitie mooier, dan bij de meeste andere lichtcondities het geval is. Strijklicht is trouwens ook mooi, bijvoorbeeld bij zonsopkomst (met dauw) of bij zonsondergang (warme kleuren).

Henk fotografeert meestal vanuit liggende houding om insecten vanuit een laag standpunt naar de hemel te kunnen vastleggen. Hiervan laat hij ook enkele prachtige opnames zien. Voor het creëren van voldoende stabiliteit onder mindere lichtomstandigheden maakt hij vaak gebruik van een statief met één poot. Die is handig om mee te nemen.

Je bent nooit klaar met fotograferen. Wees niet snel tevreden met maar één shot vanuit standaardhouding. Loop of kruip om het onderwerp heen en bekijk of fotografeer het vanuit alle standen. Dat levert andere gezichtspunten op.

Na de technische inleiding laat Henk een groot aantal foto's van vlinders, rupsen, libellen en andere insecten de revue passeren. Veel met vage achtergronden. Varens als achtergrond doen het altijd goed. Neem ook afstand tot het onderwerp, want een vlinder op een bloem is vaak mooier, dan alleen de vlinder groot in beeld.

Stel jezelf ook altijd de vraag, wat je met de foto wilt laten zien. Bijvoorbeeld een mooie compositie, of juist een creatief plaatje, zoals vanuit het standpunt van de vlinder de ruimte in fotograferen, of vanuit een laag standpunt omhoog, of vol op de ogen en de snuit van het insect. Blijf rustig en heb geduld. Vlinders en andere insecten wennen aan jouw aanwezigheid en laten zich na verloop van enige tijd wel fotograferen; de schuwe exemplaren en soorten ook!!!

Henk besluit met een uitspraak van de beroemde fotograaf Frans Lanting, die zei, *'dat je een terrein moet leren kennen door er vaker terug te komen. Je leert dan vanzelf meer over details van het gebied en zijn flora en fauna'*.

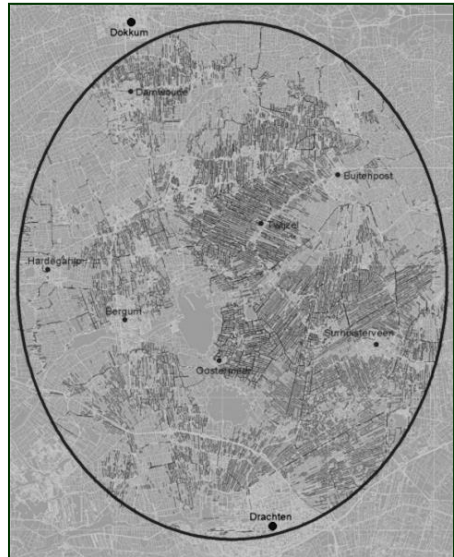
5. Pauze.

6. John Boosman: Een verkennend onderzoek naar de levenswijze van kokermotten.

De kokermotten (*Coleophoridae*) hebben als rups een bijzondere levenswijze: de rupsen zitten in een “zak”, die per soort een karakteristieke vorm heeft. John geeft aan de hand van diverse afbeeldingen een overzicht van een aantal in Nederland voorkomende soorten.

7. Insecten in Nationaal Landschap De Noardlike Fryske Wâlden (door Gerrit Tuinstra).

Het Nationaal Landschap De Noardlike Fryske Wâlden (NFW) ligt grofweg in het gebied wat ingesloten wordt door de plaatsen Drachten (in het zuiden), Hardegarijp (in het westen), Damwoude (in het noorden), Buitenpost en Surhuisterveen (in het oosten).

Gerrit behandelt achtereenvolgens de volgende onderwerpen:

- Landschapstypen in de NFW.
- Soorten (in) landschapselementen in de NFW.
- Onderzoek biodiversiteit in de NFW.

De volgende landschapstypen treffen we aan in de NFW: singellandschap, dykswâldenlandschap in opstreckende verkaveling, dykswâldenlandschap in blokverkaveling, landschap van de jonge heideontginning, hoogveen met wijkenlandschap, compagnie-wijken landschap, meren- en kanalenlandschap, Fries essenlandschap.

- **De kenmerken van singellandschap:**

- Overgang van nat naar droog
- Sloten en vaarten
- Elzensingels
- Sterk opstreckende verkaveling
- Bebouwing in linten
- Wegen beplant
- Besloten landschap

- **De kenmerken van dykswâlenlandschap in opstreckende verkaveling:**
- Op de hogere gronden
- Vrijwel geen sloten
- Dykswâlen, maar ook singels
- Wegen beplant
- Opstreckende verkaveling
- Besloten landschap
- Bebouwing in linten

- **De kenmerken van dykswâlenlandschap in blokverkaveling:**
- Op de hogere gronden
- Vrijwel geen sloten
- Dykswâlen, weinig singels
- Wegen beplant
- Onregelmatige blokverkaveling
- Besloten landschap
- Vrij weinig bebouwing

- **De kenmerken van jong heideontginningslandschap:**
- Op overgang naar nattere gronden
- Vrij veel sloten
- Onregelmatige blokverkaveling
- Kavels gemiddeld klein
- Vrij veel bebouwing, verspreid
- Padenstructuur
- Wegen deels beplant, veel bos
- Besloten landschap

- **De kenmerken van hoogveenontginningslandschap met wijken:**
- Overgang droog nat
- Onregelmatig, maar opstreckende verkaveling
- Wijken en sloten
- Singels
- Half besloten landschap

- Verspreide bebouwing
- **De kenmerken van compagnie-wijkenlandschap:**
 - Stelselmatig ontgonnen landschap
 - Regelmatig patroon van sloten en wijken, haaks op ontginningbasis
 - Sterk opstrekkende verkaveling
 - Elzensingels
 - Bebouwing verspreid
 - Wegen beplant
 - Half besloten landschap
- **De kenmerken van meren- en kanalenlandschap:**
 - Hoogteligging lager dan 0 m1 NAP
 - Grootschalig, waterrijk
 - Open landschap, geen singels
 - Sloten, vaarten, meren
 - Wegen onbeplant
 - Onregelmatige verkaveling
 - Weinig bebouwing
 - Waterrecreatie
- **De kenmerken van Fries essenlandschap:**
 - 4 locaties rond Burgumermar
 - Ligging temidden van verschillende landschapstypen
 - Vrij kleine kavels
 - Verspreide bebouwing om de es
 - Wegen beplant
 - Sloten ontbreken
 - Onregelmatige blokverkaveling
 - Singels en dykswâlen
 - Besloten landschap
- **Soorten (in) landschapselementen in De Noardlike Fryske Wâlden.**
 - Houtwallen
 - (Elzen)singels
 - (Heggen, hagen
 - Bosjes
 - Solitaire bomen, overstaanders
 - Dobben en (drink)poelen
 - Erfbeplantingen)

Houtwallen worden gevormd door een lijnvormige, opgaande beplanting op (droge, schrale) wallichamen. De zomereik overheerst met een diversiteit aan andere boom- en struiksoorten.

Elzensingels bestaan uit lijnvormige, opgaande beplanting op (nattere) sloottaluds. De zwarte els overheerst met een diversiteit aan andere boom- en struiksoorten.

Wat er zoal in houtwallen en elzensingels voorkomt: Lijsterbes, Sleedoorn, Eenstijlige meidoorn, Gewone vlier, Peterselievlier, Wilde kamperfoelie, vuilboom, Hop, Gelderse roos, Hondсроos, Viltroos, Brem, Dubbelloof, Eikvaren, Vroege haver, Schapezuring, Vlasbekje, Zandblauwtje, Muizenoor (fraaie muizenoorvedermot – *Oxyptilus parvidactyla*) en ook Schapengras, mossen, korstmossen, Struikheide en Pijpenstrootje.

Onderzoek biodiversiteit in de Noardlike Fryske Wâlden (NFW)

Dit onderzoek gebeurt door een samenwerking van de *Vereniging Noardlike Fryske Wâlden* (dit is een koepel van Agrarische Natuurverenigingen, zoals VEL, VANLA e.d.), *Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek*, en *Landschapsbeheer Friesland* en richt zich op vegetatie, broedvogelkartering, vleermuizen, kleine zoogdieren/marterachtigen en insecten.

Onder het insectenonderzoek vallen **loopkevers en andere keversoorten** in samenwerking met EIS (European Invertebrate Survey) Nederland (met behulp van potvallen), **vliegen** (met behulp van malaisevallen - Joop Prijs, Anne Jan Loonstra, Hilco Meijer), **Nachtvlinders** (door middel van lichtvangsten en een excursie bladmineerders op 6 oktober 2012) en **overige insecten** (uiteenlopende groepen; verzamelen gedurende het seizoen).

8. Rondvraag.

Er zijn geen vragen of opmerkingen.

9. Sluiting.

Siep Sinnema bedankt gastspreker Henk Dikkema voor zijn leerzame fotografiesessie en de vertoning van het schitterende beeldmateriaal en Gerrit en John voor hun presentaties. Daarna wenst hij allen een goede thuisreis.

Excursie Wijnjeterper Schar op 12 mei 2012 Jannie Sinnema

Ondanks de slechte weersverwachtingen gingen 14 personen op pad om de Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) te spotten. Het was half bewolkt, koud (slechts 11 graden) en er stond een stevige wind. Al snel vond Luut de Zee de eerste Aardbeivlinders, die door de kou stil zaten op paardebloemen. Hierdoor konden de fotografen onder de excursiegangers volop foto's van deze kleine, zeldzame dagvlinder nemen. (zie de foto op bladzijde 19). Toen de zon doorbrak zagen we ook diverse Aardbeivlinders vliegen op verschillende andere plaatsen in het gebied. De vlinders fourageerden ook op pinksterbloemen. De voedselplant van de rups in het Wijnjeterper Schar is tormentil, die in het schrale grasland hier volop groeit. In totaal hebben we 13 Aardbeivlinders gezien.

Het weer werd steeds beter, zodat we ook andere dagvlinders zagen zoals het Klein Geaderd Witje, Oranjetipje, Bont Zandoogje en het Landkaartje. Op de heide vlogen Heispanners (*Ematurga atomaria*) en er werden diverse andere spanners uit de vegetatie opgejaagd: Koolbandspanner (*Xanthorhoe designata*); Vierbandspanner (*X.ferrugata*); Bruine Vierbandspanner (*X.spadicearia*); Lichte Blokspanner (*Lobophora halterata*); Gewone Bandspanner (*Epirrhoe alternata*). Ook microvlinders werden opgemerkt: *Incurvaria mascullella*; *Neofaculta ericetella*; bladrollers *Epiblema scutulana*, *Orthotaenia undulana*; langsprietmotjes *Nematopogon adansoniella*, *N.swammerdamella* en *Adela reaumurella*.

Op een bloeiende boterbloem vond Gerrit Tuinstra 4 exemplaren van *Micropteryx calthella*. Deze microvlinders hebben bijtende monddelen waarmee ze stuifmeel eten en ze hebben dus geen roltong! Tijdens de zoektocht naar vlinders vond Gerrit trouwens ook in de heide nog een nest met 5 eitjes van een Geelgors en in een houtwal 5 eitjes van een Fitis of Tjiftjaf. De vogelliefhebbers werden ook nog getrakteerd op twee vechtende torenvalken in de lucht. Langs de weg terug stonden veel orchideeën in bloei.

Helaas ging door het slechte weer de avondexcursie niet door.

Nationale Nachtvlinder Nacht 22 juni 2012 Siep Sinnema

De Nationale Nachtvlinder Nacht was dit jaar vastgesteld op vrijdagavond 22 juni. Het verslag van deze avond kan dit keer kort zijn: het regende en het waaide hard en dat betekende dat op bijna alle locaties in Friesland de activiteiten werden afgeblazen.

Aangezien in de Kruidhof in Buitenpost het eerste deel van het programma een PowerPoint presentatie over nachtvlinders betrof, hebben we besloten om die toch door te laten gaan en daarna te bekijken of het mogelijk was om de nachtvlinderlamp nog aan te zetten. Ondanks het slechte weer kwamen om negen uur toch 7 belangstellenden opdagen, waaronder 2 jeugdige enthousiastelingen. Tijdens de presentatie werd het verschil duidelijk gemaakt tussen dag- en

nachtvlinders en werd een overzicht gegeven van de verschillende families bij de nachtvlinders. De mensen van de Kruidhof zorgden ervoor dat de hele avond koffie en thee gratis beschikbaar was.

Om half elf regende het wat minder hard en werd de lamp toch maar aangezet. Ondanks de zo nu en dan vallende regen, kwamen de nachtvlinders al snel op het laken af; in totaal werden 37 verschillende soorten macro-nachtvlinders waargenomen. In de tabel hieronder zijn de soorten gerangschikt naar familie en is ook het aantal individuen per soort aangegeven.

Voor het publiek was het leuk dat er ook een pijlstaart langs kwam, namelijk 3 exemplaren van het Groot Avondrood (*Deilephila elpenor*).

Ondanks het feit dat het op 22 juni pas heel laat donker wordt en ondanks het slechte weer kunnen we in Buitenpost terugkijken op een geslaagde avond.

Overzicht van waargenomen soorten.

		aantal
Familie: Pijlstaarten		
<i>Deilephila elpenor</i>	Groot avondrood	3
Familie: Eenstaartjes		
<i>Thyatira batis</i>	Braamvliender	1
Familie: Spanners		
<i>Opistograptis luteolata</i>	Hagedoornvliender	1
<i>Biston betularia</i>	Peper-en-zoutvliender	1
<i>Hypomecis punctinalis</i>	Ringspikkelspanner	1
<i>Cabera pusaria</i>	Witte grijsbandspanner	1
<i>Lomographa temerata</i>	Witte schaduwspanner	1
<i>Comibaena bajularia</i>	Gevlekte zomervliender	2
<i>Timandra comae</i>	Lieveling	1
<i>Xanthorhoe montanata</i>	Geogde bandspanner	2
<i>Cidaria fulvata</i>	Oranje bruinspanner	1
<i>Perizoma flavofasciata</i>	Silenespanner	1
<i>Rhinoprora rectangulata</i>	Groene dwergspanner	1
Familie: Uilen		
<i>Acronicta aceris</i>	Bont schaapje	1
<i>Herminia grisealis</i>	Boogsnuituil	1
<i>Herminia tarsipennalis</i>	Lijnsnuituil	1
<i>Diachrysia chrysitis</i>	Koperuil	3
<i>Plusia festucae</i>	Goudvenstertje	1
<i>Autographa jota</i>	Jota-uil	1
<i>Deltote bankiana</i>	Ziverstreep	2

<i>Caradrina morpheus</i>	Morpheusstofuil	1
<i>Charanyca ferruginea</i>	Randvlekkuil	1
<i>Euplexia lucipara</i>	Levervlek	1
<i>Apamea monoglypha</i>	Graswortelvlinder	2
<i>Oligia latruncula</i>	Donker halmuiltje	3
<i>Melanchra persicariae</i>	Perzikkruiduil	2
<i>Mythimna ferrago</i>	Gekraagde grasuil	2
<i>Mythimna impura</i>	Stompvleugelgrasuil	1
<i>Leucania comma</i>	Komma-uil	1
<i>Axylia putris</i>	Houtspaander	4
<i>Ochropleura plecta</i>	Haarbos	3
<i>Noctua pronuba</i>	Huismoeder	1
<i>Xestia c-nigrum</i>	Zwarte c-uil	3
<i>Agrotis exclamationis</i>	Gewone worteluil	2
Familie: Beervlinders		
<i>Eilema depressa</i>	Naaldboombeertje	1
<i>Spilosoma lutea</i>	Gele tijger	1
<i>Spilosoma lubricipeda</i>	Witte tijger	3

Verslag excursie Rottige Meente 21 juli 2012 Gerrit Tuinstra

Het was een groot succes, de excursie naar de Rottige Meente, op 21 juli! Niet vanwege het grote aantal vlinders, want we kunnen nou niet zeggen dat we veel vlinders gezien hebben, maar wel vanwege de soorten die we zagen.

Doelsoort voor deze excursie was de grote vuurvlinder – *Lycaena dispar* ‘batava’. Samen met De Wieden en de Weerribben vormt de Rottige Meente de enige plek ter wereld, waar deze ondersoort van de grote vuurvlinder voorkomt. Overigens ook het enige vliegebied in Nederland van de grote vuurvlinder.

Een eventuele tweede soort die we in het gebied zouden kunnen aantreffen, was de zilveren maan (*Boloria selene*), maar de verwachtingen voor deze tweede bijzondere dagvlinder waren niet al te hoog, wat te maken heeft met de vliegtijd. De zilveren maan vliegt in twee generaties, ruwweg van eind mei tot begin juli (piek half juni) en eind juli tot eind augustus (piek half augustus). De zilveren maan kon dus wel eens buiten de boot vallen, op 21 juli. Maar deze datum hadden we natuurlijk gekozen vanwege de top van de vliegtijd van de grote vuurvlinder.

Waarschijnlijk mede door de kans op deze prachtige, bijzondere vlinders, kwam er een vrij groot aantal deelnemers op deze excursie af. In totaal waren we met een groep van zo’n 25 mensen, van jong tot oud(er)!

De grote vuurvlinder, en dan in het bijzonder de ondersoort ‘batava’, is werkelijke en prachtige vlinder, met name het mannetje. Deze heeft fel oranje

bovenvleugels die vooral in het zonlicht prachtig opschijnen. Het vrouwtje is iets minder fraai, met een wat minder fel oranje, maar ook nog een “beauty” om te zien. Overigens is niet alleen de bovenzijde zo mooi, maar ook de licht grijs-blauwe onderzijde, met oranje achterrand, van de achtervleugels.

En dát ze mooi zijn (persoonlijk had ik er nooit een in levende lijve gezien) bleek toen we achter het molentje waren en eindelijk de zon even door de wolken heen prikte. Drie kwartier na de start van de excursie zagen we de eerste grote vuurvlinder vliegen. Pijlsnel – helaas had niet iedereen ‘m gezien. Een paar stappen na deze waarneming riep iemand dat er een zilveren maan was gevonden. Een grote vuurvlinder én een zilveren maan in nog geen vijf minuten! De excursie kon nu al niet meer stuk! De zilveren maan liet zich prachtig bekijken, zittend in de vegetatie. En vanwege de inmiddels weer betrokken lucht bleef de vlinder daar ook zitten en konden veel mensen een mooie foto maken. Zie bladzijde 19 en 20.

Veel mensen maakten zich wel een beetje zorgen, vanwege de bewolkte lucht. Maar een kwartiertje later riep Luut dat hij een tweede grote vuurvlinder had gevonden. Het exemplaar zat op een rietblad, mooi rustig, zodat ook hier weer veel foto’s gemaakt konden worden. Na enige tijd kwam het zonnetje er weer door en vloog de vlinder weg. Daarna duurde het maar even voordat er opnieuw een exemplaar werd gevonden, nectardrinkend op een grote kattenstaart, zoals ’t bij veel mensen in het geheugen zal zitten. De grote vuurvlinder wordt namelijk met regelmaat afgebeeld, op internet en in boeken, gefotografeerd op een kattenstaart!

Na enige tijd door het gebied gestruind te hebben, stond het aantal waarnemingen van de grote vuurvlinder op minimaal 3 mannetjes en 2 vrouwtjes. Voor de zilveren maan bleef het bij die ene. Van de grote vuurvlinder werden aan het eind van de excursie nog zo’n 200 eitjes gevonden, op de bladeren van de forse waterzuringpollen, in de slootkant langs het pad. Op sommige bladeren werden enkele eitjes geteld, op andere meer dan 50!

Verslag excursie Schaopedobbe bij Elsloo 4 augustus 2012 Gerard Bergsma

Het weer is prachtig op deze zaterdag in het begin van augustus. Om 13.30 uur heeft zich een groep van circa 20 deelnemers gemeld voor deze excursie. We beginnen vroeger dan anders, omdat het natuurgebied van de Schaopedobbe en omgeving nogal uitgestrekt is. Direct bij de entree slaan we linksaf een langgerekt en geaccidenteerd veld in. Dit was vroeger weiland en is (na te zijn afgeplagd) teruggegeven aan de natuur. Het is er nu behoorlijk schraal en de verderop grazende kudde schapen heeft de begroeiing behoorlijk kort gemaakt. Rechts van ons bloeit de heide volop en dit nodigt uit om er een kijkje te nemen, want er bevinden zich ongetwijfeld vlinders. Al snel wordt daar de Groene weide-uil (*Calamia tridens*) gevonden. Een groep excursiedeelnemers loopt langzaam door de heide, terwijl een andere groep langs de rand van het veld en de bloeiende heide naar vlinders speurt. De eerste resultaten stromen binnen. Klein geaderd witje,

dagpauwogen, boomblauwtjes, citroenvlinders, hooibeestjes, bruine, oranje en bonte zandogen en natuurlijk een aantal heivlinders. In het langgerekte veld worden een twintigtal rupsen van de sint-jacobsvlinder (*Tyria jacobaeae*) op jakobskruid (*Senecio jacobaea*) gevonden. Ook zuringspanners (*Lythria cruentaria*), gewone heispanners (*Ematurga atomaria*) en het roodbont heide-uiltje (*Anarta myrtilli*) worden waargenomen. Halverwege het veld duikt ineens een vrouwtje van de bruine vuurvlinder op. Slechts enkelen zien dit vlindertje op die plek, want de meeste deelnemers zijn in de heide aan het struinen. Bij de afrastering van de schaapskudde worden we rechtsaf gedwongen en worden beide groepen in een prachtig nieuw geaccidenteerd heidegebied met elkaar herenigd. Hier komen de verrassingen tevoorschijn, zoals komnavlinders, heideblauwtjes, Icarusblauwtjes, een kleine vuurvlinder, bruine vuurvlinders (mannetjes en vrouwtjes, zie foto blz. 22), en eikenpages. Verder vliegen daar ook een koevinkje, een zwartsprietdikkopje, hooibeestjes (10 stuks) en heivlinders (15 stuks). Ook zien we daar enkele soorten nachtvlinders: lieveling (*Timandra comae*), hageheld (*Lasiocampa quercus*), oranje agaatspanner (*Eulithis testata*), vierbandspanner (*Xanthorhoe ferrugata*) en de microvlinders maisboorder (*Ostrinia nubilalis*), geelzoommot (*Loxostege sticticalis*) en granietbladroller (*Phiaris schulziana*) waarvan de rupsen op struikheide (*Calluna vulgaris*) leven. De gouden tor (*Cetonia aurata*) wordt waargenomen en ook een vrouwtje wesp spin (*Argiope bruennichi*) in het bekende wielweb met zigzag spinselpatroon. Het is inmiddels vier uur geweest en er komt bewolking opzetten. We besluiten naar de bekende Schapepoel te wandelen, want die wil iedereen even zien. Het meertje (ook wel schaopewaskerdobbe genoemd) ligt op een verhoogd deel van het natuurgebied (een fort) en wordt gevoed door kwel- en regenwater. Vroeger werden de schapen in de dobbe gewassen, alvorens ze werden geschoren. We wandelen terug over het pad rondom de Schaopedobbe en arriveren rond vijf uur bij de auto's. De meesten gaan naar huis. Een klein groepje gaat vlakbij het Canadameer bij de plaatselijke snackbar eten. Het is gelukkig weer zonnig geworden en dus is het goed toeven op het terras van de snackbar, maar de op een smartphone geraadpleegde buienradar laat onheilspellende dingen zien. Er is een onstuimig front met veel regen op komst en deze ligt op ramkoers met ons plan om deze avond op de Schaopedobbe te gaan nachtvlinderen. We blijken nog een uurtje (tot ongeveer 21.00 uur) te kunnen rondkijken in het gebied, maar dan begint het in het westen en zuidwesten behoorlijk donker te worden en ontwaren we vele lichtflitsen en horen gerommel en gedonder. Wanneer we enige tijd later in de auto's stappen regent en onweert het al boven onze hoofden. Het ziet er niet best uit. Later die avond vernemen we via het nieuws van het drama met de in Steenwijkerwold omgewaaide feesttent. Toch was het een geslaagde (dag)excursie, omdat we alle doelsoorten dagvlinders hebben gezien. De nachtvlinders komen hopelijk bij een volgend bezoek aan de Schaopedobbe wel aan bod.

Verslag bladmijnenexcursie Twijzel 6 oktober 2012 Gerrit Tuinstra

De afgelopen jaren organiseert onze werkgroep vrijwel jaarlijks een excursie, speciaal voor het inventariseren van soorten uit de groep van de bladminerende micro's. Het gaat daarbij om een behoorlijk grote groep van kleine tot zeer kleine vlinders. Maar dat wil niet zeggen dat het geen mooie vlinders zijn. Zo zijn de soorten van het genus *Phyllonorycter* (met een spanwijdte van ruwweg 6 – 10 mm.) stuk voor stuk kunstwerkjes, als het gaat om vleugeltekening en vooral ook kleur. De nog kleinere Nepticulidae (zo'n 4 – 6 mm.) zijn wat minder fraai getekend en gekleurd, maar ook bij het bekijken van deze vlinders onder het binoculair, kom je tot de conclusie dat het fraaie diertjes zijn!

De excursie werd dit jaar gehouden in het houtwallengebied ten noorden van Twijzel. De resultaten van de excursie zullen o.a. gevoegd worden bij de resultaten van het biodiversiteitsproject in het gebied (zie daarvoor het artikel elders in deze Flinterwille).

De weersomstandigheden tijdens de excursie waren prima. Tot kort voor de excursie viel er veel regen, maar net op tijd was er een omslag, waarna het zonnetje erbij kwam en voor plezierige omstandigheden voor het zoeken naar mijnen zorgde.

Voordat de excursie startte werd door een aantal mensen, onder leiding van mijnspecialist Leo Bot, al even gezocht naar bladmijnen op een plek ten noorden van Twijzelerheide, dicht bij het riviertje de Zwadde. Hier liggen veel houtwallen, veelal met een gevarieerde begroeiing van struiken en bomen, voorwaarde voor een gevarieerde vlinderfauna!

Om 13.00 uur startte de excursie, op het parkeerterreintje aan de Wedze, de weg van Twijzel naar Zandbulten/Kollumerzwaag. Achter het parkeerterreintje ligt de Bootsma's Dobbe, met daaromheen diverse houtwallen en een stuk vrij recent ingeplant bos. Dit gebied is in eigendom en beheer bij Staatsbosbeheer. Met een man of tien hebben we eerst dit gebied bekeken op de aanwezigheid van mineerders, die al snel werden gevonden, op een iep naast het parkeerterreintje. Op die ene iep werden drie soorten aangetroffen; *Phyllonorycter schreberella*, *P. tristrigella* en *Stigmella lemniscella*. De mijnen van *Phyllonorycter*-soorten zijn vouwmijnen, die zich vaak aan de onderzijde van het blad bevinden, maar er zijn ook soorten met de mijn juist aan de bovenzijde. De twee *Phyllonorycters* van iep zijn van elkaar te onderscheiden door de vorm en het formaat van de mijn. De mijn van *P. schreberella* is kort en breed, in verhouding tot de langere en smallere mijn van *P. tristrigella*. Bij het naast elkaar houden van beide soorten was dit onderscheid goed te zien.

De mijnen van de soorten van het genus *Stigmella* zijn veelal gangmijnen. Lange smalle mijnen die vaak duidelijk te zien zijn op de bladeren van allerlei struiken en bomen. Kenmerken voor de verschillende soorten zijn o.a. te vinden in de manier waarop de uitwerpselen van de rups achterblijven in de mijn. Soms ligt deze "frass" uitsluitend als een smal spoortje in het midden van de mijn, of soms juist over de gehele breedte van de mijn. Maar er zijn ook soorten waarvan de "frass"

in boogjes in de mijn ligt. Dit geldt ook voor *Stigmella lemniscella*, althans voor het tweede deel van de mijn!

Op een aantal elzen werd de mijn van *Heliozela resplendella* gevonden. De rups van dit vlindertje maakt eerst een gangmijn in een nerf van het blad. Daarna mineert de rups verder in de hoofdnerf van het blad, voordat hij een uitsnede in het blad maakt. Met het uitgesneden stukje blad laat de rups zich op de grond vallen om daar te verpoppen. De combinatie van het gangmijntje met de uitsnede in het blad is vrij eenvoudig te vinden op het blad van de zwarte els. Een soort die hetzelfde doet, maar dan op eik, is *H. sericiella*, maar deze soort werd niet gevonden.

Langs de Bootsma's Dobbe groeien een aantal smalbladige wilgen, waarop de zeer kenmerkende "slakkenpoormijnen" werden gevonden van *Phyllocnistis saligna*. Tevens werden de vouwmijnen van *Phyllonorycter salicella* gevonden. Op de houtwallen rond de dobbe werden op breedbladige wilgen de vouwmijnen van *Phyllonorycter salicicolella*, alsmede de gangmijnen van *Stigmella salicis* en de omgevouwen bladranden van *Caloptilia stigmatella* (die zowel op wilg als populier kan zitten), in vrij grote aantallen, aangetroffen.

Na het bezoekje aan de Bootsma's Dobbe werd er verder gelopen langs de Wedze, in zuidelijke richting. Vanaf de weg werden een aantal gras- en maïspercelen ingelopen, om hier naar mijnen te zoeken in de singels en houtwallen. Langs de weg werden de zakjes van een aantal soorten van het genus *Coleophora* gevonden. Op hondsroos (*Rosa canina*) werden de jonge zakjes, maar ook een aantal oudere, gevonden van *Coleophora gryphipennella*. (Zie de foto op bladzijde 22). De zakjes konden eenvoudig gevonden worden door het zoeken naar de mijntjes die de rupsen achterlaten. Per blad zaten er vaak een aantal kleine mijntjes op, en op diverse bladeren zat ook een zakje. Op braam werd een zakje gevonden dat later door John Boosman gedetermineerd werd als *Coleophora violacea*. Overigens is dit zeker niet de enige voedselplant van deze soort, die behoorlijk polyfaag is!

Op de bladeren van winde, slingerend in een elzensingel langs de Wedze, werden de mijnen van *Bedellia somnulentella* gevonden. De rupsen van deze soort veroorzaken vrij grote vlek mijnen, die van een afstand al zichtbaar zijn. Op braam werden op dezelfde plek de mijnen van *Tischeria marginata* gevonden en even verderop, op zomereik, de mijnen van zowel *T. ekebladella* als *T. dodonaea*. Naast de eerder genoemde *Caloptilia stigmatella* werden van dit genus nog twee soorten gevonden; op zwarte els *C. elongella* en op gewone es *C. syringella*. Rupsen van deze soorten vouwen in bepaalde stadia de rand van het blad om en spinnen deze rondom dicht, om vervolgens hierin verder te leven.

Na afloop van de zoektocht aan de Wedze zijn een aantal mensen nog even wezen kijken bij de begraafplaats bij Twijzel. Dergelijke plekken, net als bv. sportterreinen, kunnen nogal eens wat meer of andere soorten opleveren, vanwege bepaalde struiken en bomen die daar aangeplant zijn. Omdat bij de Twijzeler begraafplaats eigenlijk alleen beuk en haagbeuk staat, werd de lijst niet heel erg meer uitgebreid, maar toch met een paar soorten mineerders; *Phyllonorycter esperella* en

Stigmella microtheriella (beide op haagbeuk), *Parornix fagivora*, *Phyllonorycter maestingella* en *Stigmella tityrella* (op beuk).

Bij het zoeken naar de mijnen hebben we tevens een paar andere soorten gevonden. Bij de Zwadde vonden we een prachtige rups van de grote wapendrager (*Phalera bucephala*). Tevens vloog hier een kleine vuurvlieder (*Lycaena phlaeas*). Bij het parkeerterreintje bij de Bootsma's Dobbe vloog een mannetje van de witvlakvlinder (*Orgyia antiqua*) en op de eerder genoemde iep werd een exemplaar van het roesje (*Scoliopteryx libatrix*) gevonden. Tot slot werd een rups van een eenstaart gevonden, op een eik bij de begraafplaats. Op dat moment was het nog niet duidelijk om welke soort het ging, maar later bleek dat het de gele eenstaart (*Watsonalla binaria*) betrof. De rups zat op een spinseltje op het eikenblad.

Het was een zeer geslaagde excursie. In totaal werden zo'n 65 vlindersoorten waargenomen, waarvan 59 soorten bladmineerders! De houtwallen hebben een gevarieerde begroeiing, maar het vaststellen van zo'n groot aantal had ik vooraf niet verwacht!

Een tweede nieuwe macro voor Friesland in 2012 – Gerrit Tuinstra ***Eupithecia pulchellata* – vingerhoedskruiddwergspanner**

In het artikel over de inventarisatie in de Noardlike Fryske Wâlden werd al een nieuwe soort macro-nachtvlinder voor Friesland genoemd, *Pasiphila choerata* ofwel sleedoorndwergspanner. Maar daarnaast is er het afgelopen jaar, of mogelijk al eerder, een tweede nieuwe macro-nachtvlinder in onze provincie vastgesteld. Het gaat om *Eupithecia pulchellata*, ofwel vingerhoedskruiddwergspanner. Taxonomisch zitten beide soorten dicht bij elkaar. Het genus *Pasiphila* (voorheen *Rhinoprora*) komt in de systematische soortenlijst vlak na het genus *Eupithecia*. Samen met nog drie genussen – *Gymnoscelis*, *Chloroclystis* en *Anticollix* (met ieder slechts één soort in Nederland) – vormen al deze vlinders de groep van de dwergspanners. Deze “eupi's” worden ook wel bloemspanners genoemd, omdat de rupsen van veel soorten juist de bloemen van planten, struiken en bomen als voedsel hebben.

Veel mensen laten de eupi's links liggen, wat vooral te maken heeft met de herkenbaarheid van de afzonderlijke soorten. Bepaalde soorten zijn inderdaad lastig van elkaar te onderscheiden, mede doordat ze niet erg kleurrijk zijn. Echter na enige studie kan men een deel van de soorten toch wel herkennen, met name de verse exemplaren. Sommige soorten zijn zonder probleem te determineren, zoals *E. centaureata* en *E. succenturiata*. Een aantal soorten vormen onderling juist een

lastig trio of duo, zoals *E. absinthiata*/*E. assimilata* en *E. virgaureata*/*E. subfuscata*.

Ook *Eupithecia pulchellata* vormt een duo met een tweede soort; *E. linariata* (vlaskbekdwergspanner). En wel een hele lastige, als het om de determinatie van de imago's gaat! *E. linariata* is een vrij algemeen spannertje, ook in Friesland. Vooral op de zandgronden in het binnenland, maar ook aan de kust en soms op andere wat drogere en schralere plaatsen waar de voedselplant vlasbekje (*Linaria vulgaris*) groeit. *E. pulchellata* is een veel zeldzamere soort, althans voor zover bekend is. Tot voor kort werd de soort vooral gevonden in (zuid) Limburg, maar de laatste jaren wordt de vlinder ook noordelijker waargenomen, vooral in de provincies Gelderland en Overijssel, en ook in Zeeland. De vlinder lijkt zich uit te breiden (bron: Vlindernet).

Zoals gezegd zijn *E. pulchellata* en *E. linariata* lastig van elkaar te onderscheiden. *E. pulchellata* is over het algemeen groter dan *E. linariata* en de tekening van *E. pulchellata* lijkt op de voor-, maar vooral de achtervleugels duidelijker te zijn als bij *E. linariata*. Een belangrijker kenmerk lijkt te zitten in de donkere middenband op de voorvleugel. Bij *E. pulchellata* maakt deze band (aan de buitenzijde) aan de voorrand een duidelijke knik, terwijl dit bij *E. linariata* niet, of in ieder geval veel minder het geval is. Echter ook dit kenmerk is, wat mij betreft, niet altijd even goed bruikbaar. De afgebeelde foto, van een geprepareerd exemplaar van *E. linariata* hiernaast op pagina 19 laat dit zien. Bij dit exemplaar is de band aan de voorrand van de vleugel ook enigszins geknikt, hoewel de knik bij het exemplaar van *E. pulchellata* in natuurlijke houding wel duidelijker is!

Dat de afgebeelde vlinder *E. linariata* is, is zeker. Het exemplaar is gekweekt uit rupsen die gevonden werden op vlasbekje. De foto toont in redelijke mate het verschil in duidelijkheid van de tekening. Vooral de achtervleugel van de afgebeelde *E. linariata* is veel minder duidelijk getekend (en gekleurd) dan de afgebeelde *E. pulchellata*.

Een groot verschil tussen beide soorten dwergspanners is de voedselplant. Voor *E. linariata* dus vlasbekje en voor *E. pulchellata* vingerhoedskruid (*Digitalis purpurea*). Het uitkweken van rupsen is dé manier om vlinders te verkrijgen met een juiste determinatie.

Maar met alleen het vinden van rupsen op vingerhoedskruid ben je er nog niet helemaal! Dat bleek al een paar jaar geleden, toen ik in Beetsterzwaag diverse rupsen van een dwergspanner vond, in de bloemen van vingerhoedskruid. Met die vondst was ik in de veronderstelling de soort toen al nieuw voor Friesland te hebben gevonden. Maar bij de kweek bleek het om een heel andere soort te gaan, namelijk *Gymnoscelis rufifasciata* (zwartkamdwergspanner), een heel polyfage soort die dus ook op vingerhoedskruid kan zitten. Daarbij komt dat ze ook de bloemen waarin ze zitten, dicht spinnen. In deel 9 van de serie Die Schmetterlinge Baden-Württembergs wordt dit ook beschreven. Dat is overigens wel dé manier om de rupsen te vinden. Simpelweg door de afzonderlijke “vingerhoedjes” of bekens

Links: *Eupithecia linariata* (gekweekt uit rupsen op vlasbekje). Foto: Gerrit Tuinstra.

Rechts: *Eupithecia pulchellata*. Foto: Vlindernet (Jeroen Voogd).

Aardbeivlinder
(*Pyrgus malvae*) tijdens de excursie in Wijnjeterper Schar.
Foto: Andy Saunders

Zilveren maan (*Boloria selene*) tijdens de excursie in de Rottige Meente.

Foto: Siep Sinnema

Foto: Marjolein Stam

Foto's
Grote vuurvliinder
(*Lycaena dispar*
'batava'), tijdens de
excursie in de
Rottige Meente

mannelje.
Foto: Siep Sinnema

Grote vuurvliinder, vrouwtje.
Foto: Siep Sinnema

Eitjes van de Grote vuurvliinder
op Waterzuring.
Foto: Siep Sinnema

Grote vuurvliinder,
mannelje.
Foto: Johan Pelser

Grote belangstelling van fotografen voor de Grote vuurvlieder (net zichtbaar in het midden) tijdens de excursie in de Rottige Meente.

Foto: Gerrit Tuinstra

Eikenvoorjaarsuil (*Orthosia miniosa*)
Roodbruine vlekkuil (*Amphipoea oculea*)

Plat beertje (*Eilema lurideola*)

Vlinder en rups Foto's: Anneke van der Veen

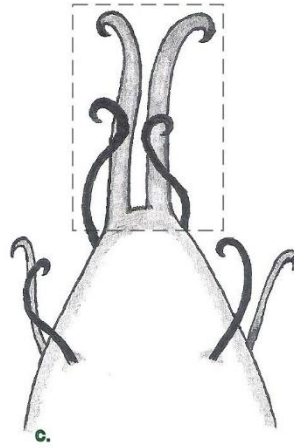
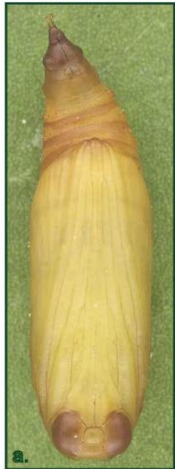
Fruitboomdwergspanner (*Eupithecia insigniata*) Foto: Anneke van der Veen

Twee zakjes van het Rozenkoker-
motje (*Coleophora gryphipennella*) op
Hondsroos tijdens bladmijnenexcursie.
Foto: Siep Sinnema

Bruine vuurvliender (*Lycaena tityrus*),
vrouwkje, tijdens de excursie op de
Schaopedobbe. Foto: Marjolein Stam

± 0,5 mm.

Poppen
en

cremasters.

Deel a: pop van *G. rufifasciata* (www.ukleps.org).

Deel b: pop van *E. linariata* (www.ukleps.org).

Deel c: cremaster van *E. pulchellata* (tekening: Gerrit Tuinstra).

Deel d: cremaster van *E. rufifasciata* (www.ukleps.org).

van de vingerhoedskruid-bloem te bekijken. De bovenste bekertjes zijn over het algemeen gesloten, maar even onder de top van de bloem zijn ze open. Als hier een beker tussen zit die gesloten is, dan is de kans groot dat er een rups in zit. Maar het hoeft dan dus nog niet te gaan om *E. pulchellata*!

Hoewel er verschillen zitten in de rupsen van beide soorten, kan beter gekeken worden naar de poppen! Let op, het gaat hier dus om het verschil in de poppen van *G. rufifasciata* en *E. pulchellata* (en niet *E. linariata*), omdat deze twee soorten op vingerhoedskruid (kunnen) zitten.

Op 21 juni van het afgelopen seizoen vond ik in de bossen bij Oranjewoud, een tiental rupsen op vingerhoedskruid. Op de vindplek stonden tientallen exemplaren van de plant. De rupsen zaten allemaal in paarse bloemen, terwijl er ook witte exemplaren aanwezig waren. Een aantal van de rupsen werden verzameld en thuis bekeken, waarbij ik tot de conclusie kwam dat het om *E. pulchellata* moest gaan. En daarmee zou deze soort voor het eerst in Friesland gevonden zijn. Mogelijk heb ik de soort al eerder gevangen (Appelscha, 7 augustus 2010), maar vanwege de eerder beschreven gelijkenis met *E. linariata* is de determinatie van dit exemplaar nog niet geheel zeker en zou er een genitaalpreparaat van gemaakt moeten worden.

De determinatie op basis van het uiterlijk van de gevonden rupsen, werd bevestigd bij het bekijken van afbeeldingen van poppen van dwergspanners, op internet. Momenteel zijn de poppen nog niet uit, dus moest ik het vooralsnog doen met de poppen. Voor de beschrijving hierna, wil ik verwijzen naar de afbeelding op pagina 22.

De afbeelding bestaat uit vier delen, a t/m d. Deel a toont een pop van *G. rufifasciata*. Omdat er geen afbeelding van een pop van *E. pulchellata* gevonden kon worden, wordt op deel b een pop van *E. linariata* getoond. Deze pop heeft grote gelijkenissen met de poppen van de rupsen die in Oranjewoud gevonden werden. De pop van *G. rufifasciata* heeft een geel tot lichtbruine kleur, terwijl die van *E. linariata* (en *E. pulchellata*) tweekleurig is, met groen en (donkerder) bruin. Mogelijk is de verhouding lengte-breedte van de pop een kenmerk. Zowel de afgebeelde pop van *E. linariata* als de poppen van de rupsen uit Oranjewoud lijken “plomper” te zijn dan de afgebeelde pop van *G. rufifasciata*.

Rond het bovenste deel van de afgebeelde pop van *E. linariata* (deel b) staat een ovale onderbroken lijn. Omdat de pop op de afbeelding eigenlijk omgekeerd ligt, dus met de kop naar beneden, wordt met het ovale lijntje het laatste segment van het achterlichaam van de pop aangeduid. Aan dit laatste segment bevindt zich het cremaster, bestaande uit één of enkele haakvormige structuren, waarmee de pop bevestigd zit aan een tak of de cocon. Voor het determineren van bepaalde vlinders is het cremaster een goed kenmerk, door de verschillen per soort. Dit geldt bijvoorbeeld voor soorten van het genus *Phyllonorycter* (zie het artikel over de bladmineerdersexcursie in deze Flinterwille).

Deel d van de afbeelding toont het cremaster van *G. rufifasciata*. Als onderschrift bij deze foto (op internet) staat dat het cremaster uit twee sets van drie haken bestaat, wat ook goed te zien is op de foto. Omdat op internet ook geen afbeelding van het cremaster van *E. pulchellata* gevonden konden worden, heb ik er zelf een tekening van gemaakt, op basis van twee van de poppen van de rupsen uit Oranjewoud, deel c. (De onderbroken lijn op de tekening geeft het deel van het cremaster aan dat op deel d wordt getoond.)

En daarmee werd duidelijk dat niet alleen de pop (als geheel) van *G. rufifasciata* verschilt van die van *E. pulchellata*, maar ook dit kenmerkende deel van de pop, het cremaster. Het cremaster van *E. pulchellata* bestaat uit twee sets van twee haken (i.p.v. drie bij *G. rufifasciata*), aan het uiterste uiteinde. Het gaat daarbij om twee grote en twee kleine haken, waarbij groot en klein betrekkelijk zijn, gezien de totale afmeting van $\pm 0,5$ mm. Even naar beneden (althans op de tekening, dus in werkelijkheid naar boven) bevinden zich nog twee sets van twee (kleine) haken. Mogelijk zijn die bij *G. rufifasciata* ook aanwezig, maar ze staan in ieder geval niet op de foto op internet.

In het jubileumnummer van Flinterwille (najaar 2010) werd een aantal nieuwkomers op de Friese lijst van macro-nachtvlinders genoemd. De teller stond daarmee op 647 soorten. Met het toevoegen van drie soorten dwergspanners (*Eupithecia inturbata* (2010), *Pasiphila chloerata* en *E. pulchellata*) hebben we nu de 650 soorten bereikt!

Mijn vlindervirus Anneke van der Veen

Iets meer dan een jaar ben ik nu lid van de vlinderwerkgroep Friesland en dat bevalt me prima. Ik wil elke excursie bijwonen als het kan. Je komt in gebieden waar je normaliter zelf niet naar toe mag. Hoe geweldig is het dan om daar hele bijzondere soorten tegen te komen, zoals de aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*), de grote vuurvlinder (*Lycaena dispar*) en de zilveren maan (*Boloria selene*). Vlindereitjes had ik nog nooit gezien en dan met de neus in de boter vallen bij het zien van de eitjes van de grote vuurvlinder!. Tja...dan kan mijn dag niet meer stuk. Ik woon weliswaar alweer bijna 20 jaar in Opende (Groningen), maar voel mij een “oprjochte Fries” ! Geboren en getogen in het buurdorp Surhuisterveen, maar mijn passie voor vlinders is toch wel echt begonnen in Opende. We hebben een vrij diepe tuin en ik wilde overal een naam op plakken, wat er in onze tuin vloog, kroop en zwom. Van kinds af aan, was de interesse in de natuur al aanwezig. Vooral vogels vond ik erg boeiend; spotten, plakboeken, natekenen ed. Wij hebben drie vijvers in de tuin en ook die bewoners ontglipten niet mijn aandacht. Zo kwam ik ook al snel in aanraking met o.a. libellen, onder-water-bewoners, zweefvliegen, wantsen, lieveheersbeestjes, hommels én vlinders. De nachtvlinders hebben mijn aandacht gekregen, toen ik, volgens mij, een dagvlinder fotografeerde en deze in eerste instantie niet in de literatuur c.q. internet kon vinden. Het bleek dus een dagactieve nachtvlinder te zijn! Tja...daarna waren de rapen gaar. Hier moest ik meer van weten én vinden. Nu ben ik zo'n twee jaar bezig met “vlinderen” en moet zeggen: “wat een geweldige hobby!”. Eerst ging ik gewoon zoeken naar vlinders in onze tuin en in de nabije omgeving. En dat lukte aardig, samen met de hulp van mijn zonen Jitze en Ynte. Zij kwamen op een gegeven moment ook met rupsen thuis. Ook dit vind ik een zeer leuke bezigheid, om uit te zoeken welke vlindernaam daar aan vast zit. Wat uiteindelijk weer een streven is om zowel de vlinder als bijbehorende rups te vinden en vast te leggen op de foto.

Het nachtvlinderen heeft z'n intrede gemaakt, na de eerste excursie in Appelscha bij VWF op 20 augustus vorig jaar. Terwijl wij (Jitze, Ynte en ikzelf) door een geweldig natuurgebied geloodst werden, was mijn man (Alex) thuis een vlinderval aan het maken. Vanaf dat moment ben ik nu iets meer dan een jaar serieus aan het nachtvlinderen en heb inmiddels al aardig wat soorten weten te vangen en fotograferen. Dat wil ik het allerliefst, mooie foto's maken. Op dit moment heb ik 255 macro's gefotografeerd, 100 micro's, 40 rupsen en 39 bij elkaar horende imago-rups soorten. Onder dit aantal zitten een paar mooie vangsten, vind ik, zoals: het eikenuiltje (*Dryobotodes eremita*), diana-uil rups (*Gripesia aprilina*), plat beertje rups en vlinder (*Eilema lurideola*), fruitboomdwergspanner (*Eupithecia insigniata*), zwartvlekwinteruil (*Conistra rubiginosa*), esdoorndwergspanner (*Eupithecia inturbata*), komnavlinder (*Hesperia comma*), witte eenstaart (*Cilix glaucata*), witlijntandvlinder (*Drymonia*

querna), scherphoekbandspanner (*Euphyia unangulata*), eikenvoorjaarsuil (*Orthosia miniosa*), gelduil (*Polychrysia moneta*) en de roodbruine vlekuil (*Amphipoea oculatea*). En dat allemaal, behalve de kommavlinder, bij ons in de achtertuin!

gelduil (*Polychrysia moneta*)

Foto: Anneke vd Veen

Ik heb in deze vakantie ook een vanglaken aangeschaft en moet zeggen dat er laat geslapen werd. Ik kan compleet hyper worden als ik meen te denken dat ik weer een nieuwe soort zie. Het blijft zo'n spannende en intrigerende hobby. Inmiddels heb ik dit vlindervirus al aardig verspreid onder mijn familie, kennissenkring en collega's....Ze attenderen mij op soorten, maken foto's in hun vakantie en kopen zelfs dingen voor mij...hoezo besmettelijk. Zelfs mijn jongste zoon Ynte, kwam zelf met het idee om zijn eerste spreekbeurt over vlinders te gaan doen. Prachtig toch!

Door Anneke gemaakte foto's van enkele van de genoemde soorten zijn te vinden op pagina 21 en 22.

Enkele bijzondere waarnemingen in Friesland in 2012 Siep Sinnema

Gestreepte pijlstaart (*Hyles livornica*)

Een van de meest opvallende waarnemingen van dit jaar in Friesland was de vondst van de Gestreepte pijlstaart (*Hyles livornica*) op 23 mei 2012 in Bakhuizen door Elly van der Wal. Zij meldde deze waarneming eerst bij Sjoerd Bakker en op zijn advies daarna ook bij de vlinderwerkgroep Friesland.

De gestreepte pijlstaart is een zeer zeldzame trekvlinder. Het is een vlinder uit Azië en Afrika en wordt als trekvlinder in Europa regelmatig waargenomen langs de kust van de Middellandse Zee. Er zijn maar weinig waarnemingen bekend uit Nederland. Volgens Lempke (*De vlinders in Friesland, 1985*) is de Gestreepte pijlstaart slechts eenmaal gezien in Friesland en wel door M.Camping op 20 augustus 1952 in Leeuwarden.

Van Willem Ellis kreeg ik een overzicht uit de Noctua-database van alle waarnemingen van de laatste tien jaar.

Daaruit blijkt dat er sinds 2002 slechts 11 exemplaren in Nederland zijn waargenomen.

Ggestreepte pijlstaart
(*Hyles livornica*)

Foto: Elly vd Wal

27-5-2002	imago	1	Kortgene
18-6-2002	imago	1	Groot Abeele (Zld.)
29-8-2002	imago	1	Muiderberg
12-9-2002	imago	1	Apeldoorn
18-8-2003	imago	1	Burgh
20-8-2006	imago	1	Twello
17-6-2009	rups	1	Rhoon
12-6-2010	imago	1	Ospel (Lbg)
5-7-2011	imago	1	Holwerd, Rijpsterpolder
8-7-2011	imago	1	Egmond aan Zee
15-9-2011	imago	1	Gorredijk

De Gestreepte pijlstaart in Bakhuizen was dus een zeer bijzondere waarneming. Overigens speelde de Gestreepte pijlstaart dit jaar voor ons een opvallende rol: toen we begin juni in Zuid-Frankrijk op vakantie waren (en daar uiteraard ook de vlinderlamp gingen opzetten) kregen we zowel in de omgeving van Nîmes als in de buurt van Nice een aantal Gestreepte pijlstaarten op het laken. En nog opvallender: op 29 juni hadden we, samen met Johan Schipperen, de lamp opgesteld op een eilandje in de Biesbosch (vlakbij Geertruidenberg) en ook daar werden we verrast door de komst van een Gestreepte pijlstaart. Kennelijk had deze soort dit jaar de neiging naar het noorden te trekken, want op de Engelse site voor trekvinders (www.atropos.info) wordt gemeld, dat het een goed jaar was voor *Hyles livornica*; in de eerste week van juli werden in Zuid-Engeland maar liefst 5 exemplaren gemeld.

Karmozijnrood weeskind (*Catocala sponsa*)

Zowel op 19 augustus als op 22 augustus 2012 werden we in Hemrik verrast door *Catocala sponsa* toen we in onze tuin bezig waren met smeren. Deze grote uil wordt de laatste jaren in het noorden van ons land vaker gezien. Wij hadden hem voor het eerst op 25 juli 2008 hier in Hemrik. In de Flinterwille van oktober 2009 wordt met foto's het verschil getoond tussen het Rode weeskind (*Catocala nupta*) en het karmozijnrood weeskind. *Catocala sponsa* werd vroeger niet gezien in Friesland, volgens Lempke (De vlinders in Friesland, 1985) is er slechts één exemplaar bekend, verzameld door Alberda, waarbij op het etiket alleen "Friesland" wordt vermeld. Dit exemplaar moet ergens in het midden van de 19e eeuw verzameld zijn.

In de Noctua-database is ook te zien, dat deze vlinder het de laatste jaren in Noord-Nederland vaker wordt gezien: in 2008 werden in Friesland, Groningen en Drenthe 8 exemplaren waargenomen, in 2009 waren dat er 14, in 2010 werd 1 exemplaar gezien en in 2011 zijn 8 exemplaren waargenomen.

Bleke grasworteluil (*Apamea lithoxylea*)

Op 30 juni 2012 had Kees Smit in Dokkum een Bleke grasworteluil bij de lamp. Deze uil wordt in het zuiden van ons land algemeen waargenomen, maar naar het noorden komt hij minder voor en in Friesland wordt hij zelden gezien.

Bleke grasworteluil (*Apamea lithoxylea*)

Foto: Kees Smit

In Lempke (De vlinders in Friesland, 1985) worden slechts 5 waarnemingen vermeld (Terschelling, Leeuwarden, Oldeberkoop, Nijetrijne en Rijsterbos). Uit de Noctua-database blijkt dat er de laatste 5 jaar 7 exemplaren zijn gezien in Friesland:

1 mei 2009	rups	1	Ureterp
23 juli 2009	imago	1	Terschelling
27 juli 2010	imago	1	Appelscha
26 april 2011	rups	1	Leeuwarden
28 juni 2011	imago	1	Dokkum
28 juni 2012	imago	2	Leeuwarder Bos
5 juli 2012	imago	1	Allardsoog

Eerste resultaten inventarisatie Noardlike Fryske Wâlden – Gerrit Tuinstra ***Pasiphila chloerata sleedoordwergspanner – nieuw voor Friesland***

In de Flinterwille van het afgelopen voorjaar schreef ik een stukje over de Noardlike Fryske Wâlden. En op de voorjaarsbijeenkomst van onze werkgroep heb ik een presentatie gehouden over het gebied en het biodiversiteitsproject dat dit jaar uitgevoerd wordt door Altenburg & Wymenga en Landschapsbeheer Friesland, in samenwerking met De Noardlike Fryske Wâlden (de koepel van agrarische natuurverenigingen). In het project wordt gekeken naar de biodiversiteit, door inventarisaties uit te voeren op het gebied van flora en fauna. Er wordt gekeken naar broedvogels, vleermuizen, vegetatie en verschillende groepen insecten. Zelf ben ik bezig met het inventariseren van de nachtvlinders in het gebied. Hoewel het seizoen nog niet ten einde is, wil ik hier al iets vertellen over de eerste resultaten. Daarbij zal ik vooral in gaan op de waargenomen soorten macro-nachtvlinders. Aan de micro's wordt nog gewerkt, d.w.z. het determineren van verzameld materiaal. Een goede aanvulling op de waarnemingen van micro's op licht, betreft de vondsten van mijnen, tijdens de excursie afgelopen 6 oktober. Maar hierover meer in een apart artikeltje in deze Flinterwille. Ook voor de macro's geldt dat de lijst nog niet helemaal compleet is. Althans, ik hoop nog een aantal keer het veld in te gaan om de lijst nog aan te vullen met soorten die nu en nog later in het jaar vliegen.

In het project wordt dus niet alleen naar nachtvlinders gekeken, maar ook andere insectengroepen, zoals loopkevers, zweefvliegen en bijen, maar ook sluipwespen. Al vroeg in het voorjaar ving ik een klein sluipwespje, van een wilgenkatje. Na determinatie door Hilco Meijer bleek het te gaan om een soort die nog niet eerder in Nederland waargenomen was (*Allophroides boops*). Een nieuwe soort binnen de nachtvlinders was niet te verwachten, maar toch zijn er ook binnen deze groep bijzonderheden waargenomen, waaronder een nieuwe soort spanner voor Friesland.

Methode

De belangrijkste methode die ik toegepast heb is het inventariseren met de lamp en het witte laken. In totaal heb ik op 13 avonden/nachten deze methode toegepast, in de beide deelgebieden die voor het insectenonderzoek geselecteerd zijn, bij Oostermeer en Twijzel. De inventarisatiedata liggen redelijk verspreid over het seizoen. De echte voorjaarssoorten ontbreken helaas. De eerste keer op pad met de lamp was pas op 27 april. Daarvoor waren de omstandigheden ongunstig. Ook gedurende het seizoen waren de weersomstandigheden helaas vaak niet ideaal, waardoor de verkregen resultaten mogelijk niet helemaal representatief zijn. Slechts één keer werd er gesmeerd, op een avond waarop maar zeven soorten op de zoetigheid afkwamen. Naast het vangen met licht en met smeer is er gevangen met het net, overdag of juist in de avond. Vooral in de periode op de avond, net voor de schemering, kan goed zijn voor het inventariseren van micro's. Slechts op een enkele avond was dit ook daadwerkelijk het geval en werden er redelijke aantallen micro's gevangen. Op andere momenten was de activiteit van micro's zeer gering. Ook hierbij zullen de zeer matige weersomstandigheden een belangrijke rol hebben gespeeld.

Resultaten

Omdat op het ogenblik eigenlijk alleen nog maar het beeld van de macro's vrij volledig is, wordt er nu alleen op deze groep ingegaan. De totaalijst van waargenomen macro-nachtvlinders bestaat nu uit 212 soorten. De verdeling van het aantal soorten over de verschillende families is als volgt:

• Hepialidae (wortelboorders)	1 soort	0,5%
• Limacodidae (slakrupsen)	1 soort	0,5%
• Lasiocampidae (spinners)	1 soort	0,5%
• Sphingidae (pijlstaarten)	4 soorten	2,5%
• Drepanidae (eenstaarten)	10 soorten	4,5%
• Geometridae (spanners)	72 soorten	33,5%
• Notodontidae (tandvlinders)	19 soorten	9%
• Noctuidae (uilen)	86 soorten	40,5%
• Lymantriidae (donsuilen)	3 soorten	1,5%
• Nolidae (visstaartjes)	4 soorten	2%
• Arctiidae (beervlinders)	11 soorten	5%

Spinners en pijlstaarten

Hoewel het een betrekkelijke kleine groep is en de meeste soorten ook niet direct te verwachten zijn in een agrarisch cultuurlandschap (maar meer in het bos en op de heide), is het aantal waargenomen Lasiocampidae (spinners) wel heel erg klein. Alleen *Malacosoma neustria* (ringelrups) werd gezien (3 exemplaren op 17 juli, in het gebied bij Oostermeer). Opvallend is het ontbreken van *Euthrix potatoria* (rietvink of drinker)! Hoewel het gebied vrij veel dobben kent, met daarom heen moerasachtige vegetaties, is het gebied over het algemeen misschien te droog voor deze soort. Een soort die nog niet waargenomen is, maar er ongetwijfeld wel voorkomt is *Poecilocampa populi* (zwarte herfstspinner). De vlinder heeft z'n piek in de vliegtijd pas in november.

Van de groep van de Sphingidae (pijlstaarten) werden vier soorten gezien; *Mimas tiliae* (lindepijlstaart), *Laothoe populi* (populierenpijlstaart), *Sphinx ligustri* (ligusterpijlstaart) en *Deilephila elpenor* (groot avondrood). In totaal werden er 22 exemplaren van deze vier soorten waargenomen. Het ontbreken van *Deilephila porcellus* (klein avondrood) was misschien te verwachten, maar dat *Smerinthus ocellata* (pauwoogpijlstaart) niet werd aangetroffen was wel een verrassing. Rupsen van deze fraaie pijlstaart zitten graag op wilg en populier, beide frequent in het gebied voorkomend.

Eenstaarten en beervlinders

Van de familie van de Drepanidae (eenstaarten) zijn uit Nederland 16 soorten bekend. Twee daarvan zijn (zeer) zeldzaam. Een derde is ook een niet alledaagse soort, die daarnaast de afgelopen decennia behoorlijk achteruit is gegaan. Het is *Cilix glaucata* (Chinese letter), een prachtige, niet al te grote vlinder, met een teken op de vleugels dat lijkt op een Chinese letter, gevormd door een patroon van oplichtende schubben. In het verleden kwam *C. glaucata* ook in de provincies Friesland en Groningen algemener voor dan nu het geval is. Dit geldt vooral voor het binnenland, want aan de kust (Lauwersoog) en vooral op de eilanden wordt de vlinder nog wel regelmatig gezien. Plekken van het Friese en Groninger binnenland, waar de vlinder de afgelopen jaren nog wel is gezien, liggen overigens allen in het kleinschalige agrarische cultuurlandschap (Buitenpost, Bergum, Opende en Kornhorn). En daarbij komen nu Oostermeer, Twijzel en Twijzelerheide. De vlinder werd gezien op drie verschillende dagen (22 en 27 mei en 25 juli) en locaties. De waarnemingen van mei (beide steeds één exemplaar) zullen van de eerste generatie zijn geweest, die van juli van de tweede generatie. Op de laatste datum werden zelfs zes exemplaren waargenomen! Vlindernet noemt “vooral meidoorn en sleedoorn” als voedselplanten. Beide komen vrij veel voor in het gebied.

Tandvlinders

Maar liefst 19 soorten Notodontidae (tandvlinders) werden waargenomen! Opvallende soorten daarbij waren de grotere *Stauropus fagi* (eekhoorn) en *Peridea anceps* (eikentandvlinder) en de prachtige *Harpyia milhauseri* (draak). Ook is het vermelden waard van de drie soorten “kleine hermelijnvlinders”, de algemene *Furcula furcula* (kleine hermelijnvlinder) en de veel minder algemene *F. bifida* (wilgenhermelijnvlinder) en *F. bicuspis* (berkenhermelijnvlinder). Van de op Vlindernet als zeldzaam aangeduide *F. bifida* werden zes exemplaren gezien. Slechts één exemplaar van *F. bicuspis* werd gezien, maar dit is een soort die ik persoonlijk de laatste jaren maar weinig waargenomen heb. Tot slot noem ik voor deze familie nog *Thaumetopoea processinea* (eikenprocessierups). Op 13 augustus kwamen er twee mannetjes op het laken. Overigens is de soort inmiddels over vrijwel geheel Nederland verspreid. Waarnemingen van mannetjes zijn kwamen dit jaar o.a. van Terschelling en Lauwersoog.

Spanners

Wanneer de komende tijd nog vaker met licht gevangen kan worden, zal o.a. de lijst van de spanners wellicht nog wat uitgebreid kunnen worden. De najaarsspanners (bv. *Erannis defoliaria*), novemberspanners (bv. *Epirrita dilutata*) en wintervlinders zijn eigenlijk allemaal soorten die nog moeten gaan vliegen.

Een van de vroegst in het jaar waargenomen spanners is *Biston strataria* (vroegge spanner), een prachtige en variabele spanner, die overigens niet het kenmerkende spanner-uiteindelijk heeft, maar meer weg heeft van een uil, vooral vanwege z'n forse lichaam. Van het “broertje” *B. betularia* (peper-en-zoutvlinder) werden in totaal zo'n 30 exemplaren genoteerd, gedurende de periode eind juni tot half augustus.

Bepaalde soorten spanners werden frequent waargenomen, sommige slechts in een enkel exemplaar. Voorbeelden hiervan zijn *Chiasmia clathrata* (klaverspanner), *Cyclophora punctaria* (gestippelde oogspanner), *Perizoma flavofasciata* (silenespanner) en *P. albulata* (ratelaarspanner) en *Cidaria fulvata* (oranje bruinbandspanner). Deze laatste soort wordt in verhouding veel waargenomen in bebouwde omgeving, vanwege de daar aangeplante rozen. In het houtwallengebied is hondsroos (*Rosa canina*) een veel voorkomende soort. Daarnaast komen er verschillende andere, veelal zeldzame rozensoorten in het gebied voor. Bijzonder is dat er naast de vrij gewone *Orthonama vittata* (moeraswalstrospanner) een exemplaar van *O. obstipata* (zuidelijke bandspanner) waargenomen werd. Van deze in Nederland weinig waargenomen trekvlinder worden slechts zelden exemplaren in Friesland gezien. Voor mij was het de allereerste! Datzelfde gold voor Siep en Jannie Sinnema, die een paar dagen later een exemplaar in hun val in Hemrik aantreffen. Blijkbaar was het een goed jaar voor de vlinder!

De waarneming van *O. obstipata* is bijzonder vanwege de zeldzaamheid, maar de soort zegt verder niets over het gebied en/of de aanwezige vegetatie. Dat is anders voor *Rhinoprora chloerata* (sleedoorndwergspanner). Van deze soort werd op 27

mei een exemplaar gevangen in het gebied bij Twijzel. De vlinder werd opgejaagd uit een houtwal waarvan de beplanting voor zo'n 90% uit sleedoorn – de voornaamste voedselplant – bestaat. Het ging slechts om een enkel exemplaar, maar het is niet uit te sluiten dat er een populatie aanwezig is, want plaatselijk komt behoorlijk veel sleedoorn in de houtwallen voor. *R. chloerata* (of tegenwoordig *Pasiphila chloerata*) is een soort die nog maar weinig waargenomen wordt in Nederland, maar wel in opkomst is. Op de kaartjes op Vlindernet is te zien dat er in de perioden van voor 1950 en 1950-1980 steeds slechts een enkele stip staat, in het zuiden van Limburg. In de periode daarna (tot en met september 2011) is de soort doorgedrongen tot in Gelderland en Overijssel. Op waarneming.nl staat een waarneming uit Overijssel (Zwolle), alsmede een uit het noorden van de provincie Flevoland. Vorig jaar kreeg ik een foto van iemand uit Oudemolen (Drenthe), waarop eveneens een exemplaar was afgebeeld en gevangen was in die plaats. De soort is dus duidelijk met een opmars in noordelijke richting bezig en nu zelfs al tot in (noord) Friesland gekomen!

sleedoorn-
dwergspanner
Rhinoprora chloerata
Foto: Ernest van
Asseldonk

De laatste spannersoort die ik onder de aandacht wil brengen is *Ennomos erosaria* (gehakelde spanner), een op *E. alniaria* (geelschouderspanner) lijkende soort, maar daarvan doorgaans goed te onderscheiden is door het verschil in kleur van het borststuk, dat bij *E. alniaria* felgeel is. Vlindernet noemt het een zeldzaam soort, verspreid over het land voorkomend, maar op veel plaatsen schaars of zelfs ontbrekend. Ook in Friesland is de soort niet bepaald algemeen. Persoonlijk heb ik de vlinder slechts één keer eerder gezien. Op 24 augustus verschenen 3 exemplaren op het laken, in het gebied bij Oostermeer.

Uilen

Van de 86 waargenomen soorten uilen geef ik hieronder, zonder ze verder toe te lichten, een opsomming van zeven soorten, die vermeldenswaardig zijn:

- *Acronicta alni* (elzenuil)
- *Deltote uncula* (zilverhaak)
- *Cosmia pyralina* (maanuiltje)
- *Mesoligia literosa* (duinhalmuiltje)
- *Hecatera bicolorata* (tweekleurige uil)
- *Mythimna albipuncta* (witstipgrasuil)
- *Xestia sexstrigata* (zesstreepuil)

Naast deze zeven soorten wil ik tot slot *Cryphia domestica* (lichte korstmosuil) en *Autographa jota* (jota-uil) noemen. *C. domestica* is een soort die vooral de laatste jaren (aldus Vlindernet) steeds meer in stedelijk gebied voorkomt. Wellicht heeft dat te maken met de aanwezigheid van bepaalde korstmossen op muren en daken van gebouwen, het voedsel van de rupsen van dit prachtige uiltje. Er werden op 24 juli vier exemplaren gevangen in het gebied bij Twijzel.

In het gebied bij Oostermeer werden op twee avonden in totaal 12 exemplaren van *A. jota* gezien. Opvallend is de landelijke verspreiding van deze soort. Het kaartje op Vlindernet (vooral dat van de laatst getoonde periode) laat zien dat het belangrijkste verspreidingsgebied in het oosten van Friesland en noorden van Drenthe ligt. Daarnaast staan verspreid stippen in de rest van Nederland (vooral ook aan de kust), maar lang zoveel niet als bij ons. Een van de voedselplant van *A. jota* is kamperfoelie. Het voorkomen van *A. jota* in de Noardlike Fryske Wâlden zal ongetwijfeld te maken hebben met het voorkomen van – vaak behoorlijk veel – wilde kamperfoelie (*Lonicera peryclimum*) in de houtwallen!

Kinderspel Marjolein Stam

Vlinders zijn altijd aantrekkelijk, maar dat moet je wel leren zien. Hoewel ik vroeger wel foto's van doorsneevlinders maakte, keek ik er tegelijkertijd een beetje op neer. Iedereen in mijn fotogroep postte een gehakkelde aurelia, hoe origineel was dat nou? Tegelijkertijd dacht ik dat 'echte' vlindersaars à la Erik (van Godfried Bomans) met een netje over de heide huppelden. Maar of zulke mensen en kinderen nog bestonden, dat wist ik niet. Ik had ze tenminste nog nooit gezien, ondanks mijn vele natuurtochten.

Tijdens mijn zomer op Ameland ging ik pas echt goed naar vlinders kijken. Samen met toen nog mijn vriend (die daar woont) reisden we het hele eiland af, eigenlijk speurend naar vogels. Natuurlijk zagen we daarbij ook vlinders en we raakten allebei geïntrigeerd door de zilveren maan die op de Amelander bus prijkt. We dachten die in grote getale gezien te hebben, maar determinatie via Vlindernet leerde ons dat het om de duinparelmoervlinder ging. Een liefde was geboren: wij zochten overal en vonden veel – behalve de zilveren maan ... Die werd voor mij een 'must' ...

Het jaar daarop was ik allang weer solo en na een langdurig warm familiebezoek aan Indonesië viel ik in het spreekwoordelijke gat. Ik kwam terug tijdens de natte, koude zomer van 2011 – een kille zomer, praktisch zonder vlinders. Totdat ik op die zwoele septemberavond naar Buitenpost reisde en deelnam aan de Nationale Nacht-vlindernacht en daar kennismaatte met leden van de Vlinderwerkgroep Friesland. Naast de verbazing over de pracht van de nachtvlinders, was ik nog meer verbaasd over de kennis van de jongen die mij bijlichtte voor de foto's en mij daarbij informeerde over de desbetreffende vlinder. Kinderen die zeiden dat het wel een beetje dom was dat ik geen zaklamp had, want hoe kon je anders vlinders vinden in het donker??

Ik heb genoten die avond, niet in de laatste plaats door dat eerlijke jongetje, dat zoveel geduld had met een domme nieuwkomer van 55 jaar. Maar ook van de saamhorigheid die in de groep heerste, van de fotogenieke Franse walstropijlstaart die Siep en Jannie hadden meegebracht en van de medefotografen die met hetzelfde doel als ik de nachtvlinders op hun mooist probeerden te fotograferen. Die avond heb ik me meteen aangemeld als lid van de Vlinderwerkgroep en een maand later kreeg ik de eerste Flinterwille. Ik hoorde weer ergens bij en hoefde niet meer alleen op pad.

In het voorjaarskrantje stonden de geplande excursies vermeld. Het leek mij een goed idee mij daarvoor aan te melden, maar dat had heel wat voeten in de aarde: beperkt qua vervoer en door kwaaltjes niet altijd even mobiel was het lastig om de verzamelplaats te bereiken. Ik dacht ook nog niet als een vlindersaars: het kwam niet bij me op om de aardbeivlinder even op te zoeken en te bekijken hoe interessant die is. Ik maakte me zo druk over vervoer en het slechte weer dat ik die excursie aan me voorbij liet gaan.

Achteraf zag ik toevallig dat er wel degelijk aardbeivlinders gezien waren en ik besloot me voortaan nergens meer van te laten weerhouden: ik wilde mee op excursie. Mijn eerste excursie werd in de Rottige Meente, op een koele zaterdagmiddag, waarin een waterig zonnetje doorbrak. Siep en Jannie pikten mij bij het station op en ik was er klaar voor. Dacht ik. Ik had dan wel een zaklantaarn gekocht, maar natuurlijk was ik niet voorbereid op het gebied dat men beter de Nattige Meente had kunnen noemen – mijn nieuwe schoenen werden diverse keren in bruinig modderwater ge- en herdoopt en nog weken nadien jeukten de bulten van de dazen die zich een weg in mijn lange broek hadden gebaand. Ik droeg geen sokken ... Stom, stom, stom. Het zware lopen door het zompige terrein en mijn angst voor kikkers maakte het me niet makkelijk en hoewel er mensen met schepnetten liepen, deed niets mij aan de Erik van Bomans denken. Niks huppelen, *ploeteren!*

Langzaamaan begon ik wat mensen te leren kennen, waarvan Hessel sr., die op eerbiedwaardige leeftijd voortploegde, onderwijl Latijnse namen zeggend bij een bladstipje of het Jakobskruiskruid aanwijzend, diepe indruk maakte. Maar ik vond de brede kennis van *alle* groepsleden indrukwekkend: men wist zóveel over zóveel verschillende zaken! De een was van de planten, de ander van de poppen, een derde kende alle libellen en een vierde kende het gebied als zijn broekzak. Daartussendoor liepen kinderen, zoekend naar alles wat vleugels heeft. Wat me opnieuw het allermeest trof, was de behulpzaamheid: niet alleen de kennis werd met plezier gedeeld, ook vlinders werden met liefde aangewezen en er werd ruimte gemaakt voor ieders camera; niemand hoefde een primeur.

En toen zag iemand de zilveren maan ... Ik was er stil van (helaas is dat nooit te merken): daar zat hij of zij, helemaal alleen in dat uitgestrekte gebied, in een zonnestraaltje. Ik ben zelden zo gelukkig geweest als op dat moment, en toen *ik* nota bene die ene stip die de zilveren maan kenmerkt, aan iemand wist aan te wijzen, kon ik mijn geluk helemaal niet meer op. Ik wist ook iets! Maar er kwam nog meer moois: de vondst van een grote vuurvlindervrouw. Wow, dat was een ongelooflijk moment! ‘Kicken en clicken’, heb ik er later op mijn blog over geschreven; mijn camera’s maakten overuren en ik voelde me diep gelukkig dat ik dat moois had mogen aanschouwen.

Op zeker moment ben ik teruggegaan, net voordat er ook nog een mannetje ontdekt werd. Enerzijds was ik kwaad op mezelf, anderzijds wist ik dat ik allang over alle fysieke grenzen was gegaan en echt niet verder *kon*. Terug bij de verzamelplaats, was ik kapot maar zo intens blij, dat gevoel dat ik zo gemist had, was terug. Dankzij de bijzondere vlinders maar zeker ook dankzij de leden van de Vlinderwerkgroep!

Na nog een gezellig en calorierijk samenzijn werd ik naar huis gebracht met afspraken over waar ik over twee weken opgepikt zou worden. Een paar dagen later werd ik gebeld en ging mee naar ‘een’ heide in Bakkeveen, waarbij ik eindelijk als een vlinderaar begon te denken: ik was op last van mijn gastvrouw

goed beschermd met sokken over de broekspijpen en had me ingesmeerd met muggenspray. Ik bleek bovendien evenveel te zien als zij, waardoor ik probleemloos mee kon tellen. Wederom een mooie en rijke ervaring, waaruit een warme vriendschap groeide.

Twee weken later waren we in Elsloo en daar had ik wél het gevoel van een huppelende Erik die met zijn netje vlinders vangt: daar werd ook met het net gewerkt, en met potjes om de vlinders goed te kunnen laten zien. Ik heb de komma op de kommavlinder daardoor gezien, maar op mijn foto heeft het net de overhand. Dat is niet erg; ik heb daar zóveel moois gezien!

Komma (Hesperia comma)

Foto: Marjolein Stam

Het gebied was prachtig, het weer was goed, er was een grote variëteit aan begroeiing en ook aan vlinders en er was weer die saamhorigheid die me zo aanspreekt. Al raakte ik op zeker moment iedereen kwijt en moest ik me een weg banen door brandnetels en plassen met mijn te zware bergschoenen, ik bleef genieten.

Al in het begin zag ik een bruine vuurvlinder, die ik pas later herkende - toen ik me met iemand anders in duizend bochten wrong om een ander exemplaar op de foto te krijgen. Ook een parend heideblauwtjespaartje liet zich moeilijk schieten; er waaide een vaag soort wind vlak boven de grond, waardoor de foto's gauw onscherp werden. Maar het is uiteindelijk meestal wel gelukt: een eikenpage, bruine vuurvlinders, kommavlinders, een kaneelvingetje in een potje en een bibberige zuringspanner.

Als bonus was de omgeving ook erg boeiend: op het laatste stuk, net voorbij het water (waar ook een interessant verhaal aan vastzat), pronkte klokjesgentiaan in lange blauwe rijen over het pad en even verderop stond een pluk helgele cantharellen te lonken.

's Avonds, wederom na de gezellige vette hap en samen wachtend op het weer, prijken roodgloeiende pollen mos tussen gouden gras, onder een prachtige zonsondergang.

's Avonds, wachtend op de
naderende buien.....

Foto: Marjolein Stam

Ook tijdens deze excursie verbaasde ik me over de enorme kennis die er is en kwam ik langzaam maar zeker achter ieders diverse vaardigheden. Het leukst bleef ik de twee jongens vinden die behendig macro's en micro's in potjes vingen – zij hadden geen net nodig. Aan hen heb ik dit verhaal opgedragen. Deze kinderen mogen dan wel fantastisch en met een aanstekelijk enthousiasme kunnen vlinderen, het vlinderen zoals ik dat nu meegemaakt heb en wat zij ook lieten zien, is absoluut *geen* kinderspel! Het is verre van dat: het is kennis van de natuur en van de vlinders, de habitat, de rupsen, de poppen, alles. Een leeftijdsloze kennis, waardoor leden van 8 en van 80 evenveel plezier beleven.

Dank jullie wel, jongens, en dank jullie wel, vlinderaars van Vlinderwerkgroep Friesland, dat jullie iemand zo opnemen in de groep en dat iedereen goed kan en mag zijn in wat hij 'toevallig' kan. Ik kijk uit naar de najaarsbijeenkomst en vooral naar volgend seizoen, want al heb ik enkel een guppenschepnet, ik spaar al wel potjes voor de komende excursies en heb notitieboekjes voor wat ik zie en ga zien. Misschien ben ik een vlinderaar in wording, maar het is nog maar kinderspel. Het echte werk moet ik nog verder van en met jullie leren.

De Veenhooibeestjes zit het niet mee! Judith Bouma

Zoals elk jaar als de gegevens verwerkt worden, aantallen op rij, de locaties, grafieken enzovoort, krijg ik alweer zin in het volgende seizoen. Zeker nu 2012 redelijk dramatisch was door de weersomstandigheden.

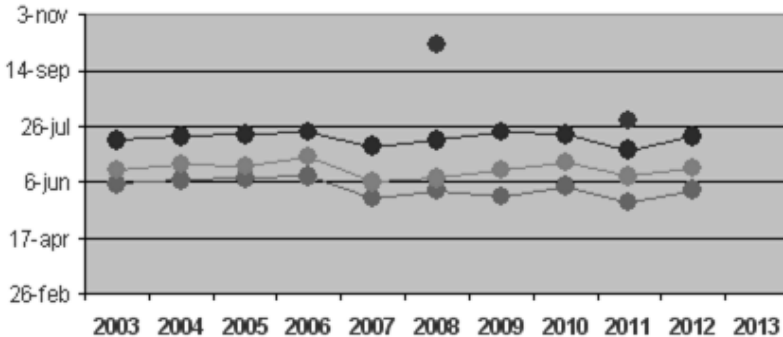
Eigenlijk kan het in ons landje vreemd gaan met het klimaat. Maanden aaneengesloten droogte, maanden te nat, maanden te koud enzovoort. Dit jaar was het de beurt aan de veel te koude, natte zomer. En jawel, wederom een record! In vijftieng jaar niet zo'n koude en natte zomer mogen hebben. De

insectenwereld heeft het mogen beleven. Vol goede moed het tiende jaar op rij de monitoringroute voor de Veenhooibeestjes begonnen na de eerste veelbelovende zachte maanden van het jaar. Al snel werd het duidelijk, tijdens de vliegperiode was het weer dramatisch ... de aantallen werden uiteindelijk nog lager dan in het jaar 2011. In mijn teljaren, is het op één na laagste waargenomen aantal. We zijn bijna op de piekaantallen van 2003!

Veenhooibeestje
Coenonympha tullia
Foto: Judith Bouma

Hieronder de grafiek die de eerste-, hoogste- en laatste waarneming weergeeft naast twee afwijkende.

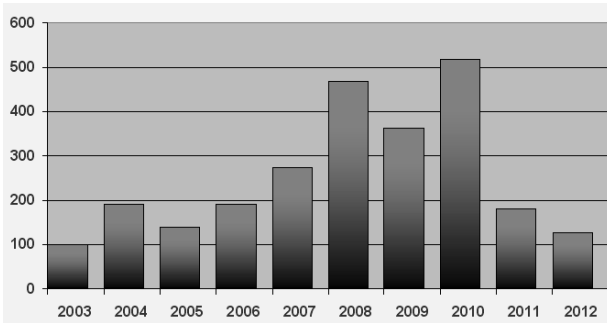

Een leuk vooruitzicht voor volgend jaar is dat het nooit beroerder kan dan de afgelopen twee jaren. Met de hoop dat de enkele Veenhooibeestjes die vlogen zich goed hebben kunnen voortplanten en we een gunstige herfst en winter hebben, een mooie start van het voorjaar, dan moet het gewoon goed gaan komen!

Het lijkt een stukje over het weer geworden, maar om eerlijk te zijn, het kán ook niet anders, want naar nu maar weer blijkt is het de belangrijkste factor voor deze veenvlindertjes!

Ik zal de moed erin houden en ga volgend jaar vol verwachting het Fochteloërveen weer in om ze te aanschouwen ...

De volgende grafiek geeft de hoogste aantallen weer, gezien op één dag.

2003	–	100
2004	–	190
2005	–	141
2006	–	191
2007	–	273
2008	–	468
2009	–	364
2010	–	516
2011	–	179
2012	–	126

Vriendelijke groet en tot volgend najaar met misschien wel spectaculaire aantallen!
(www.fochteloerveen.info)

Mutaties ledenlijst

Nieuwe lid:

De heer H. Roossink

Marshallweg 10

8912 AC Leeuwarden

Tel. 06-54344448

De heer O.W.de Jong

Tsjerkeloane 73

9113 PJ Wâlterswâld

Adreswijziging:

Mevrouw A. van der Veen

Provincialeweg 21

9865 AA Opende

Afmelding als lid wegens verhuizing:

Mevrouw J.A. Hoogland

Oldeberkoop

Vlinderwerkgroep Friesland

Bestuur

Siep Sinnema	voorzitter Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@online.nl
Gerard Bergsma	secretaris Bosweer 29 tel. 0516-432414	8426 GS Appelscha bergsmagj@ziggo.nl
Luut de Zee	penningmeester Martrihoeve 26 tel. 0513 - 795028	8502 CZ Joure luut.de.zee@zonnet.nl
Jannie Sinnema-Bloemen	bestuurslid Sparjeburd 29 tel. 0516-471222	8409 CK Hemrik s.g.sinnema@online.nl
John Boosman	bestuurslid Koaidyk 5 tel. 0511-539238	9264 TT Earnewâld john.boosman@online.nl
Gerrit Tuinstra	bestuurslid De Twee Gebroeders 214 tel. 0512-518246	9207 CB Drachten gerrittuinstra@online.nl
Contributie	€ 5,00 per jaar. Girorekening 7223259 t.n.v. L.D. de Zee, Joure	
Redactieadres	Sparjeburd 29 8409 CK Hemrik e-mail adres: s.g.sinnema@online.nl info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	
Vlinderwerkgroep Friesland op internet:	www.vlinderwerkgroepfriesland.nl	
e-mail adres:	info@vlinderwerkgroepfriesland.nl	